نوین‌سازی سیستم‌های مالیاتی با کمک استانداردهای جهانی «GS1»

ابوالفضل معصوم‌زاده زواره
هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

طی سال‌های اخیر در تلاش برای افزایش سهم مالیات‌ها از تولید ناخالص داخلی اقدامات متعددی توسط دولت برای توسعه نظام مالیاتی ایران انجام شده است، اما با این وجود، همچنان فاصله زیادی تا دستیابی به یک نظام مالیاتی مطلوب وجود دارد. با در نظر گرفتن تولید ناخالص داخلی و درآمدهای مالیاتی مصوب، سهم مالیات‌ها در اقتصاد کشور از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳ حدود ۱.۸ درصد رشد کرده و از ۳.۶ به ۵.۴ درصد رسیده است (بدون در نظر گرفتن درآمدهای تامین اجتماعی).

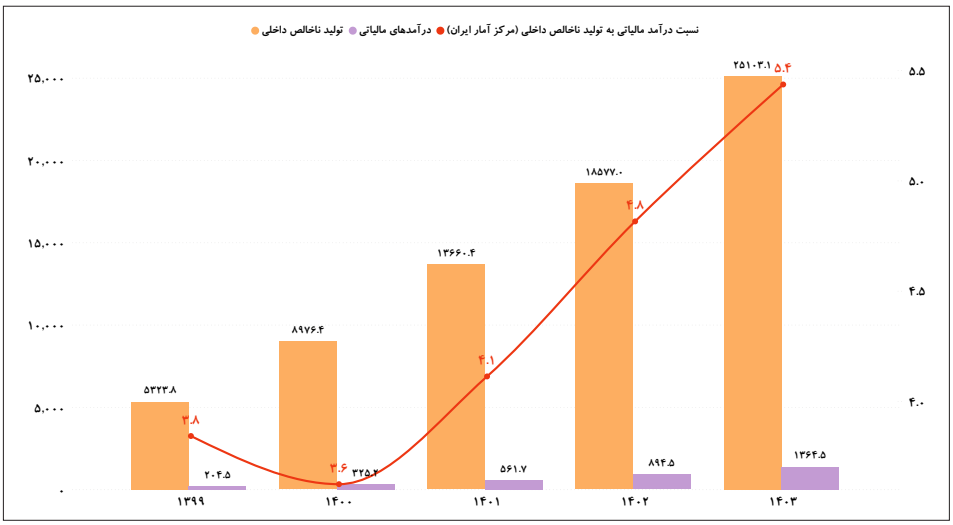

نمودار ۱. تولید ناخالص داخلی، درآمدهای مالیاتی مصوب و نسبت درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی (درصد - همت)

بررسی کلی نظام مالیاتی کشور نشان می‌دهد که پایداری و کارایی مناسبی در شناسایی و تعیین مالیات واقعی مؤدیان ندارد. افزایش این کارایی که ریشه در عواملی همچون پیچیدگی و عدم انسجام قوانین مالیاتی، ضعف در تمکین مؤدیان، ناتوانی نهاد متولی امور مالیاتی و بهره‌گیری ناکافی از ابزارهای نوین دارد، پیامدهای جدی به همراه داشته که از جمله می‌توان به عدم تحقق کامل درآمدهای مالیاتی دولت، ناپایداری درآمدهای مالیاتی و فرار مالیاتی بخش وسیعی از فعالیت‌های اقتصادی اشاره کرد.

در حرکت به سمت نسبت‌های بالاتر سهم مالیات از تولید ناخالص داخلی، بهره‌گیری از فناوری‌های به‌روز و نوآورانه و استفاده از تجربه دیگر کشورها در استفاده از این فناوری‌ها امری الزامی است، ضمن اینکه این فناوری‌ها نقشی مهم در ارتقای شفافیت و پاسخگویی سازمان‌های مالیاتی به نیازهای دولت و مؤدیان دارند. البته در دو دهه گذشته، سازمان امور مالیاتی با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات، عملکرد خود را به طور قابل توجهی بهبود بخشیده است که منجر به دسترسی دقیق‌تر و روزآمد به سوابق مالیاتی؛ کاهش خطاها، زمان پردازش و هزینه‌ها؛ بهبود و ارتقاء تمکین داوطلبانه و در نتیجه افزایش درآمدهای مالیاتی شده است. در این زمینه دیگر کشورها در بکارگیری استانداردهای سازمان جهانی GS1 تجربه موفقی داشته‌اند که در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در ادامه به پاره‌ای از این تجربه‌ها اشاره می‌شود.

۱. تجربه‌های جهانی

بررسی و مطالعه سازمان‌های مالیاتی در کشورهای دیگر نشان می‌دهد این نهادها در سال‌های اخیر به منظور شناسایی صحیح مالیات‌ها و جلوگیری از فرار و تقلب مالیاتی، بطور گسترده‌ای از استانداردهای سازمان جهانی GS1 کمک گرفته‌اند. برخی تجربه‌های بکار گرفته شده توسط برخی سازمان‌های مالیاتی و نحوه استفاده آن‌ها از ابزارهای نوین و در همکاری با سازمان‌های محلی GS1 به این شرح است:

۱-۱. تجربه برزیل

سازمان مالیاتی برزیل با درک اهمیت شناسایی معتبر محصولات به منظور اخذ صحیح مالیات‌ها، از سرویس تأیید اصالت GS1 و کدهای GTIN به عنوان ابزاری مطمئن برای شناسایی کالاها در صورت‌حساب‌های الکترونیکی استفاده کرده است. این رویکرد، مزایای متعددی را برای کسب‌وکارها و هم شهروندان برزیل به همراه داشته است. با توجه به پیچیدگی محاسبه نرخ مالیات مناسب برای محصولات، سازمان مالیاتی نیاز داشت بداند که هر قلم درج شد در یک فاکتور دقیقاً چه کالایی است؟ برای این منظور، این سازمان از پایگاه داده‌های سازمان GS1 برزیل برای احراز هویت کدهای GTIN ثبت شده در صورت‌حساب‌های الکترونیکی بهره گرفت.. شناسایی جهانی منحصر به فرد و پایدار محصولات که توسط GS1 امکان‌پذیر شد، فرآیند صدور صورتحساب الکترونیکی را سریع‌تر و دقیق‌تر ساخته، عدم اطمینان را در تمامی مشاغل برزیل کاهش داده و شفافیت قیمت را به مناقصات عمومی اضافه کرد. این اقدام همچنین به شهروندان عادی امکان داده است تا بهترین قیمت محصولات مورد نیاز خود را بیابند. سازمان مالیاتی برزیل با توسعه یک اپلیکیشن موبایلی، شرایطی را فراهم کرده تا کاربران بتوانند با برای اسکن بارکد محصول، قیمت‌های واقعی آن کالا را در شعاع معینی از محل حضور خود مشاهده نمایند. داده‌های این سامانه به صورت آنی و بر اساس قیمت‌های ثبت شده در صورتحساب‌های الکترونیکی فروش به مصرف‌کنندگان نهایی به روزرسانی می‌شوند.

۱-۲. تجربه امارات متحده عربی

«تمبرهای مالیاتی دیجیتال» طرح کنترلی است که به اخیراً در امارات متحده عربی اجرا شده است و تولیدکنندگان و ذینفعان صنعت دخانیات را ملزم می‌سازد تا فرایند واردات و تجارت محصولات دخانی، رعایت استانداردهای پیشرفته را رعایت کنند. تمبرهای مالیاتی دیجیتال، با ارایه علامت‌گذاری و رمزگذاری منحصر به فرد بسته برای هر بسته، امکان ردیابی محصول از مرحله تولید تا آخرین نقطه توزیع در کشور را فراهم می‌کنند و از اقدامات اجرایی برای کاهش تجارت غیرقانونی محصولات دخانی پشتیبانی می‌نماید. طبق این طرح، تمامی تامین‌کنندگان موظف هستند بر روی هر بسته نشانگرها و کدهای کنترلی خاص و با امنیت بالا (تمبرها) نصب کنند تا اهداف زیر محقق شود:

- افزایش توانایی اداره مالیات برای کنترل و اخذ مالیات بر محصولات دخانی فروخته شده در امارات، پس از واردات یا تولید داخلی؛
- ایجاد توانایی تحلیل و ممیزی زنجیره تأمین به مقامات ذیربط به منظور شناسایی دقیق‌تر تجارت غیرقانونی محصولات دخانی؛

- نطباق استانداردهای تعیین شده توسط کنوانسیون سازمان بهداشت جهانی در زمینه کنترل دخانیات از طریق امکان ردگیری و ردیابی محصولات دخانی.
- لازم به ذکر است اداره مالیات امارات متحده عربی این طرح را در سال ۲۰۱۹ با هدف تنظیم تجارت محصولات دخانی در داخل کشور و کنترل و اندازه‌گیری کالاهای مشمول مالیات غیرمستقیم اجرا کرد و برای دستیابی به اهداف ردیابی آن‌ها، از استانداردهای GS1 را بهره گرفت. این کشور یکی از اولین کشورهایی است که قابلیت ردیابی را برای شناسایی و کنترل توزیع محصولات دخانیاتی در سطح جهان اعمال نموده است.

۳-۱. تجربه مصر

وزارت دارایی و اداره مالیات مصر به منظور بهبود کنترل مالی و کاهش فرار مالیاتی، اقدام به نوسازی راه‌حل‌های مدیریت و پردازش اطلاعات مالیاتی کرده‌اند. . یکی از عناصر مهم این نوسازی کلان، پیاده‌سازی پردازش دیجیتالی صورت‌حساب‌ها و رسیدها است. این اقدام بخشی از چشم‌انداز مصر برای سال ۲۰۳۰ در راستای تحول دیجیتال، بهبود خدمات دولتی و در چارچوب برنامه اصلاحات اداره مالیات به شمار می‌رود. در این طرح، صورتحساب‌ها و رسیدهای الکترونیکی یکی از پروژه‌های اصلی در ایجاد راه‌حلی مرکزی در اداره مالیات مصر است که‌ای امکان را فراهم می‌کند تا تمام معاملات تجاری بین شرکت‌ها (B2B) و نیز بین شرکت‌ها و مصرف‌کنندگان (B2C) از طریق تبادل فوری داده‌های صورتحساب‌ها و رسیدها به صورت دیجیتال رصد شود. پلتفرم پردازش دیجیتالی فاکتورها و رسیدها، ضبط دیجیتالی فاکتورها و رسیدهای جاری در بازارهای کشور امکان‌پذیر می‌سازد. از آنجا که اداره مالیات مصر باید به جای جمع‌آوری صورت‌حساب‌های کاغذی طولانی، صورت‌حساب‌های الکترونیکی را دریافت کند، در سال ۲۰۲۰، تفاهم‌نامه‌ای با سازمان GS1 مصر امضا کرد تا برای هر تراکنش بین مالیات‌دهندگان و اداره مالیات، ر مشارکتی شفاف و قابل ردیابی برقرار باشد؛ صورتحساب‌های الکترونیکی GS1 راهکاری برای تحقق این هدف بود. برای عملی شدن این طرح، هر تراکنش می‌بایست دارای یک کد منحصر به فرد باشد. با بررسی تجربه کشورهای اروپایی مشخص شد همه آنها از استاندارد GS1 برای صورتحساب الکترونیکی استفاده می‌کنند. به منظور ادغام کامل فناورهایی پرسرعت امروزی با سیستم مالیات موجود، اداره مالیات مصر به سیستم‌های GS1 برای طبقه‌بندی اقلام و خدمات و همچنین شناسایی آنها متکی است. این الزام شامل خدمات نیز می‌شود و دریافت GTIN برای تمامی مالیات‌دهندگان در هر رشته و زمینه‌ای اجباری شده است.

۲. نکات کلیدی

بکارگیری سرویس‌ها و استانداردهایی سازمان جهانی GS1 در سازمان‌های مالیاتی کشورهای مختلف نتایج مهمی برای آن‌ها به همراه داشته است که می‌تواند مورد توجه برای سیاست‌گذاران قرار گیرد:

- **افزایش شفافیت اقتصادی:** شناسایی دقیق کالاها و خدمات با کدهای جهانی GTIN مانع از پنهان‌کاری یا درج اطلاعات غلط در فاکتورها می‌شود.
- **تسهیل فرآیندهای انطباق مالیاتی:** با تسریع فرآیند صدور صورتحساب‌های الکترونیکی و افزایش دقت محاسبات مالیاتی انطباق مالیاتی مؤدیان مالیاتی تسهیل خواهد شد.
- **کاهش فرار مالیاتی:** ثبت و پردازش دیجیتالی تراکنش‌ها امکان شناسایی معاملات غیرشفاف و تقلب مالیاتی را فراهم می‌سازد.
- **بهبود تمکین داوطلبانه:** مؤدیان با مشاهده رویه‌های شفاف و عادلانه، تمایل بیشتری به پرداخت مالیات پیدا می‌کنند.
- **افزایش بهره‌وری و چابکی سازمان مالیاتی:** کاهش خطاهای انسانی، تسریع در پردازش اطلاعات و کاهش هزینه‌های اجرایی موجب چابک‌تر عمل کردن سازمان مالیاتی خواهد شد.
- **تسهیل نظارت عمومی:** با توسعه اپلیکیشن‌هایی مانند نمونه برزیلی، مردم نیز در کنترل قیمت و شفاف‌سازی بازار مشارکت خواهند داشت.

۳. بهره‌گیری از استانداردهای GS1 در نظام مالیاتی ایران

عدم بهره‌برداری مؤثر از ظرفیت‌های استانداردهای GS1 در نظام مالیاتی ایران حاصل مجموعه‌ای از عوامل ساختاری، ارتباطی، رفتاری و اجرایی است که در چهار محور اصلی قابل تحلیل است:

- **نارسایی‌های زیرساختی:** فقدان یکپارچگی اطلاعاتی میان سازمان امور مالیاتی و سایر نهادهای مرتبط، همراه با کیفیت پایین داده‌های شماره‌گذاری و نرخ بالای خطاهای انسانی

در ثبت اطلاعات، موجب اختلال در فرآیندهای مبتنی بر سیستم GS1 شده است.

- **مشکلات ارتباطی و محدودیت دسترسی به پایگاه‌های داده:** ضعف زیرساخت‌های ارتباطی مانع از برقراری اتصال پایدار و امن به پایگاه داده کدهای GS1 شده و قابلیت تبادل داده میان سامانه‌های مرتبط را محدود ساخته‌اند.
- **عدم پایبندی فعالان اقتصادی به الزامات استاندارد:** استفاده غیراستاندارد از کدهای کالا، به‌ویژه تخصیص یک کد به چند نوع کالا توسط تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان، موجب کاهش اعتمادپذیری نظام کدگذاری و دشواری در ردیابی دقیق کالاها شده است.
- **چالش‌های اجرایی و عملیاتی:** گستردگی تعداد کالاها، زمان‌بر بودن فرآیند تطبیق، نبود وب‌سرویس‌های جامع و استاندارد، مقاومت کسب‌وکارهای کوچک در برابر تغییر، و هزینه‌های ناشی از نوسازی سامانه‌های حسابداری و سخت‌افزاری، از جمله عوامل بازدارنده در پیاده‌سازی موفق این سیستم به شمار می‌روند.

در نهایت، فقدان اراده ملی و نبود اولویت‌بندی راهبردی برای اجرای فراگیر استانداردهای GS1 در همه ابعاد نظام مالیاتی، باعث شده است که ایران با وجود برخورداری از زیرساخت‌هایی همچون سامانه جامع مرکز ملی شماره‌گذاری کالا و خدمات، نتواند همانند کشورهای دیگر بهره‌وری لازم را از این ابزار در حوزه مالیاتی داشته باشد. از این رو به منظور نوین‌سازی سیستم مالیاتی کشور با بهره‌گیری از استانداردهای جهانی GS1 می‌توان گام‌های اجرایی زیر را پیشنهاد داد:

- تدوین و تصویب قوانین و مقررات لازم برای پذیرش استانداردهای جهانی GS1 در اسناد مالیاتی؛
- ایجاد سامانه ملی صورتحساب‌های الکترونیکی یکپارچه با اتصال به پایگاه داده محصولات دارای GTIN؛
- الزام دریافت کد GTIN برای کلیه مؤدیان فعال در تولید، واردات و توزیع کالاها و خدمات؛
- تفاهم و همکاری رسمی با GS1 ایران جهت بومی‌سازی و انتقال فناوری؛
- آموزش و فرهنگ‌سازی برای بنگاه‌ها، حسابداران و کارکنان سازمان امور مالیاتی؛
- ارائه مشوق‌های مالیاتی برای پذیرش داوطلبانه در مراحل اولیه پیاده‌سازی.

اصطلاحات

- Digital Tax Stamps (DTS) = تمبرهای مالیاتی دیجیتال